

**BENEDEK DÁNIEL, HEGYI LEJLA,
SZÉKÁCS TAMÁS, VALACH ENDRE, VINCZE ANIKÓ**

A MUNKAERŐPIACTÓL VALÓ TÁVOLMARADÁS OKAINAK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA DOMASZÉK, RÖSZKE, SZATYMAZ ÉS ZSOMBÓ TELEPÜLÉSEKEN

BEVEZETÉS

Kutatásunk célja a gazdaságilag aktív korban lévő népesség munkaerőpiactól való távolmaradásának okainak empirikus, feltáró jellegű vizsgálata volt, melyet a Szegedi Kistérség alábbi négy településén végeztük: Szatymaz, Röszeke, Zsombó és Domaszék. Arra voltunk kíváncsiak, hogy ezeken a településeken milyen tényezők játszanak fő szerepet a munkaerőpiactól való távolmaradásban, valamint, hogy milyen okokkal lehet magyarázni a munkanélküliséget.

Magyarországon ma egyre nehezebb a megélhetés a kistelepüléseken. A helyben való elhelyezkedés komoly feladatnak bizonyul, hiszen a tőke, a beruházások, a vállalkozások leginkább elkerülik a falvakat, községeket. Az itt élő emberek közül sokan nem tudnak munkába állni lakóhelyükön, így választút elé kerülnek: vagy kiterjesztik látókörüket más településekre, városokra, országokra az elhelyezkedés tekintetében, vagy munkanélküliként vegetálnak reményvesztetten, alkalmi munkákból, segélyekből próbálva fenntartani magukat.

Akármelyik stratégiát választja is az egyén, a kistelepülések számára mindkét választásnak vannak bizonyos negatív hozadécai. Az apatikus munkanélküliekkel – akik úgy döntenek, hogy helyben maradnak – a helyi önkormányzatnak kell kezdeni valamit, az elvándorlókkal ebből a szempontból nem kell foglalkoznia.

A település elhagyása az egyén számára előnyökkel járhat, magának a településnek viszont egyáltalán nem biztos, hogy kifizetődő. Ez a stratégia hosszútávon azért nem jó, mert ez a folyamat a kistelepülések, falvak leszakadásához, elnéptelenedéséhez, lassú elsorvadásához vezet. Általános tendencia nemcsak nálunk, hanem Európában is a lakosság elöregedése. Ez a folyamat a falvakban még látványosabban jelentkezik. Nincsenek munkalehetőségek, „Nincs itt sem-

mi!” – halljuk gyakran, a fiatalok menekülnek ebből a közegből, oda, ahol megélhetésüket remélhetik, leginkább a városokba. Így a helyben maradt lakosság egyre öregszik, elősegítve a falu lassú pusztulását.

KLASSZIKUS ELMÉLETEK

Látjuk tehát, hogy a migráció az egyén számára jó lehet, a falu számára nem. A városokba özönlés ugyanakkor a városoknak sem feltétlenül kedvező, erre mutatott rá a legmarkánsabban a Chicagói szociológiai iskola, Georg Simmel, valamint Ferdinand Tönnies munkássága. A modernizáció negatív következményeire figyelmeztettek ezek az elméletek.

A chicagóiak szerint tradicionális közösségek nem jönnek létre a városban, ugyanakkor nem vetítik a jövőbe a társadalom széthullását, szerintük a nagyvárosok a társadalom és közösségszerveződés új logikáját hozzák létre.

„A társadalmi ellenőrzés régi rendjét az új rend dezorganizációjával szembeállítva a figyelmet arra irányították, hogy milyen új lehetőségei vannak a társadalmi integrációnak.” (Némedi 2005: 487.)

Egyszerre figyelték meg tehát a kutatók a szerves, organikus, természetes övezetekre oszló, funkcionális, egyszóval „működő” várost, ugyanakkor érzékelték a fennálló anomáliákat (szegénység, bűnözés, slumosodás, gettósodás).

„Noha a város az ökológiai szemlélet szerint természetes képződmény volt, a chicago –i kutatók az erkölcsi és kulturális szétesés jelenségeire figyeltek elsősorban.” (Némedi 2005: 488.)

A modernizáció, az urbanizáció problémája azonban nemcsak a tengeren túliakat foglalkoztatta, Európában is jelentős érdeklődés tárgyát képezte: „Az, hogy klasszikus szociológia alapproblémája a modern, ipari, városi társadalom kialakulása volt, legegyértelműbben és legtisztábban a német szociológiáról [...] mondható el.” (Némedi 2005: 147.)

A pesszimistább vonulathoz tartozik Simmel és Tönnies. Simmel szerint a nagyváros a sajátosan modern élet terméke. Azt kívánta vizsgálni, hogy ez a képződmény milyen hatással van az emberre, s azt, hogy a személyiség milyen módon alkalmazkodik. Meglátása szerint a nagyvárosban az idegélet fokozódása figyelhető meg az embereken. Ezekben a centrumokban fokozottabban van kitéve az egyén a legkülönbözőbb ingereknek, mint egy kisebb településen, vagy

falun. Egymás után pörögnek az események, gyorsan váltogatják egymást a történések. Az egyén alig hogy érzékeli ezeket, máris robognak felé a következő ingerek. Ha vissza tudunk emlékezni, hogy mi mikor is jártunk először nagyvárosban, máris látjuk, hogy miről van szó.

Simmel ezt a létet szembeállítja a tradicionális étellel: „Mivel a nagyváros éppen ezeket a pszichológiai feltételeket teremti meg [...] mély ellentétben áll a kisvárosi és a falusi étellel: ez utóbbiak érzéki-szellemi életének ritmusa lassabb, megszokottabb, egyenletesebb.” (Simmel 1973: 544.)

A szerző hangsúlyozza a személytelenséget, a dehumanizációt, a blazírtságot: „Talán nincs még egy lelki jelenség, amely olyan feltétlenül a nagyvároshoz kötődne, mint a szenvtelenség.” (Simmel 1973:548.)

Tönnies *Közösség és társadalom* című munkájában szembeállította a címben szereplő két társadalmiszerveződési formát. A közösség a modernitás előtti összekapcsolódást jelentette az emberek között. Ekkor még az egyetértés, és az összhang uralkodott, ez az, ami a társadalomban hiányzik.

„A társadalom elmélete olyan emberek körével foglalkozik, akik csakúgy, mint a közösségben, békésen élnek és laknak egymás mellett. Nem állnak azonban lényegi kapcsolatban egymással, hanem inkább el vannak egymástól választva [...]”. (Tönnies 1983: 57.)

A szerző a közösséghez, a modernizáció előtti romantikus képhez viszonyítva, ahhoz mérve festi meg a társadalom képét:

„Tönnies igen sikeresen foglalt össze néhány azóta is élő gondolkodási mintát. Ha családról beszélünk szemben a szervezetekkel, vagy a szomszédsági kapcsolatokról szemben az érdekszervezetekkel, avagy a magánélet világáról, szemben a nyilvánossággal, önkéntelenül is sokszor olyan sémákat használunk, mint Tönnies: a bizalmas spontán együttlétet és együttcselekvést állítjuk szembe a mechanikus viszonyokkal, amelyek konstruáltak, nem szervesen keletkeztek. Az egyikben az ember teljes személyiségével vesz részt, a másikban az ember csak személyiségének egyik részével szerepel. Az egyikben kevés számú, de mély kapcsolat alakul ki, a másikban nagyszámú, felületes, szegmentált kapcsolat jön létre. Az egyikben ennél fogva elérhető a személyiség teljes kibontakozása, a másikban a személyiség elidegenül, széthasad és megcsönkul. Az egyikben az emberek között közös meggyőződésen alapuló szolidaritás jön létre, a másikban kizsákmányolás és antagonisztikus viszony.” (Némedi 2005: 160.)

Kistelepülések és városok viszonya természetesen a hazai szociológusokat is foglalkoztatta. Talán a legtöbb figyelmet szentelte ennek a problémának Erdei Ferenc, erről a kérdéstről írta Magyar falu című könyvét.

Erdei koncepciója szerint város és falu organikus egészet alkot:

„Végeredményben a magyar falu és a magyar város olyan társadalmi csoportok, amelyek egymást kiegészítő szerepeket töltenek be és közvetlenül egy-egy város vidék egységben, közvetve pedig az egész magyar társadalom egységében illeszkednek össze. Ennek a kiegészülésnek és összeilleszkedésnek a jegyében formálódtak ki a jellemző városi és vidéki szervezetformák és ennek a jegyében alakultak ki a sajátos városi és falusi társadalmi törvényszerűségek.” (Erdei 1974: 200.)

Falu és város kapcsolata kettős jellegű:

„Csakhogy az összeilleszkedés nem harmonikus egyensúlyú és nyugodt békéjú egységesülés, hanem egyúttal olyan szembenállás is, amely két frontnak a feszülő ellentétét állítja szembe egymással.” (Erdei 1974: 200.)

Erdei szerint az ellentét a rendi társadalomban alapozódott meg. A városok a kiváltságos, úri rendek telepei voltak, míg a falvak a jobbágyság lakhelyéül szolgáltak. A polgári társadalom nem változtatott ezen a viszonyon. A falvak megmaradtak a rendiség állapotában, nem tudtak a polgárosodás útjára lépni.

Erdei falu és város viszonyában a gazdasági aspektust tartja kiemelkedőnek:

„A falu és a város gazdasági szereposztásában nem az a lényegesebb, hogy a falu őstermelő, a város pedig iparos, kereskedő és mindenféle értelmiségi foglalkozást űző, hanem az, hogy a falu elsősorban termelőterület, a város pedig fogyasztó.” (Erdei 1974: 171.)

A Magyar falun ez a gondolat húzódik végig. Ezen az elméleti alapon állva utasítja el a szerző a magyar falvak rossz helyzetét. Erdei rámutat az emberek mentális struktúráiban fellelhető torzulásokra is:

„A falusi szegénység társadalmi tudata a paraszt alárendeltségnek, a proletár osztálytudatnak és a szegény ember lojális alázatosságának a különös keveredése, mely a falu társadalmában egységes társadalomszemléletté ötvöződik. Van benne valami abból a paraszti tudatból, hogy a társadalomnak szükségrendje az, hogy alárendeltek és kiváltságosak vannak, tehát bele kell nyugodni az alacsonyabb rendűségbe.” (Erdei 1974: 149.)

A tudat torzulása magával hozza a cselekvés elszakadását a normalitástól:

„Mindegyikben megvan a harcos ellenkezésnek legalább egy szikrája, mivel azonban sem a nyílt lázadásra, de még az öntudatos ellenkezésre sem nyílik lehetőség, a lázadás és ellenkezés csak torz és néma formában nyilatkozhatik meg a leggyakrabban a menekülés mindenfajta formájában. Megnyilatkozásai ennek a néma lázadásnak és menekülésnek: a születéseknek a falusi szegénységnél is egyre jobban bekövetkező csökkenése, a kivándorlás, a városba özönlés, a szektásság és a szüntelen várakozás, hogy valaminek történni kell.” (Erdei 1974: 150.)

Az emberek elkeseredettségét, kilátástalanságát, apátiáját leginkább reprezentáló képződmény a romlott falu:

„[...] teljesen megrekedt bennük az élet és a születések annyira visszaestek, hogy már nincs is természetes szaporodásuk, s a meglévő népállományban ijesztően túlsúlyba kerültek az öregek. Szokták ezeket egykés falvagnak is nevezni [...]”. (Erdei 1974: 90.)

A kép tragikus:

„Egyszerűen pusztuló, vagy ha úgy tetszik öngyilkos falvagnak nevezhetjük ezeket helyesebben. Nemcsak a születések maradnak el az ilyen faluban, hanem egyáltalán az egész élet öngyilkosan visszajára fordult. Megváltozott a társadalom egész szerkezete. Túlsúlyba jutottak az öregek, vezetéshez jutottak az asszonyok, nem törvény a megfeszített munka és a gyarapodásra törvő igyekezet. Az életszémélet fáradtan kényelmes egykedvűséggé romlott, lemondott az életről a falu. Van olyan, amelyben még a paraszt népelet külsőségei megmaradtak, de van olyan is, amely a hagyománynak ezt a darabját is levetkőzte, és színtelen szürkeségben néz elébe a falu nem is olyan távoli halálának”. (Erdei 1974: 90.)

Látható tehát, hogy külföldi és magyar szerzők egyaránt reflektáltak kutatásaikban falu és város viszonyára. Ami közös ezekben a munkákban, az a kritikai attitűd, figyelmeztetés a modernizáció romboló hatására. Tönnies-nél pedig megfigyelhető a már-már romantikus nosztalgia az idilli kisvárosról.

Ezek a szerzők rámutattak, hogy a településszerkezetnek komoly hatása van az emberek mentális struktúráira, beállítódásaikra, habitusukra, valamint az emberi élet materiális oldalára is.

Mínderre csak azért tértünk ki ilyen részletesen, hogy rámutassunk arra, hogy a vasútvonalak megszüntetése, iskolák bezárása, műutak karbantartásának elhanyagolása nem lehet megoldás. Tönnies nyomán mi is valljuk a kistelepülések közösség jellegét, erkölcsi értékeket, normákat kapcsolunk hozzájuk, ezért fájó az „öngyilkos falvak” látványa. Úgy gondoljuk, hogy az Erdei által megfo-

galmazott gondolatok a mai magyar falusi társadalomban is relevánsak, a falu problémái fennmaradtak a mai napig is.

A szociológia klasszikusai rámutattak arra, hogy a nagyobb emberi csoportosulások a szociális, rendészeti, bűnügyi problémák központjai, gyűjtőhelyei is, ezért azt látjuk, hogy az urbanizáció egy idő után zsákutcába vezet. Úgy gondoljuk, hogy meg kell akadályozni a falvak lassú halálát, ehhez azonban biztosítani kell a lehetőséget arra, hogy az emberek munkába állhassanak, a munkanélküliség ugyanis az embereket a társadalom peremére szorítja, mind materiálisan, mind pedig egzisztenciális, pszichológiai értelemben.

AZ EMPIRIKUS SZAKIRODALOM

Bánfalvy Csaba szerint a kapitalizmus elterjedésével párhuzamosan jelent meg a munkanélküliség a bérmunkások körében. A szerző a munkanélküliségnek kettős hatást tulajdonít:

„A munka elvesztése nemcsak szélsőséges gazdasági nyomorral fenyegeti, hanem életének normális, megszokott folyását is megszakítja, egész identitását megrendítheti.” (Bánfalvy 2002: 6.)

A munkanélküliség három fő típusát különbözteti meg: az abszolút munkanélküliséget, a strukturális munkanélküliséget, és a súrlódásos (frikcionális) munkanélküliséget. Az első esetben a munkahelyek számát illetően nagyobb a kereslet, mint a kínálat. Ez leginkább a gazdasági válságokban figyelhető meg.

A másodikban „[...]nem az az oka a munkanélküliség létrejöttének, hogy kevesebb az állás mint ahányan munkát keresnek, hanem az, hogy a kereslet és a kínálat struktúrája nem illik össze. Gyakorlati eset például, hogy amikor a gazdaságok növekednek, akkor a gazdasági struktúra átalakul; számos korábban szükséges munkahely megszűnik, és sok új munkahely keletkezik, amelyekben merőben újfajta képességekre van szükség, mint a régi leépülő gazdasági ágakban. A leépülő gazdasági területeken ‘felszabaduló’ munkaerő nem tudja szakmai tudását, képzettségét az újonnan felkínált munkahelyeken alkalmazni, és így munkanélküliség jön létre.” (Bánfalvy 2002: 8.)

A harmadik munkanélküliség fajtában az egyének helyváltztatását kell megfigyelnünk a munkaerőpiacon:

„Ez főleg azért jön létre, mert a munkavállalók nem kötődnek egész életükben egy munkahelyhez (vállalathoz, hivatalhoz, lakóhelyhez stb.) és a

munkaerőpiaci mobilitás folyamatában (pl. amikor munkahelyet változtatnak, munkahelyet keresnek) átmenetileg munkanélküliekké válhatnak. Ez a típusa a munkanélküliségnek gyakran a munkavállalók saját elhatározásából keletkezik, és arról tanúskodik, hogy a munkaerő mobil, a munkaerőpiac rugalmas. A súrlódásos munkanélküliség esetében a munkaerőpiac keresleti és kínálati oldala között nincs sem nagyságrendbeli, sem pedig szerkezeti eltérés, hanem arról van szó, hogy az elvileg összeillő keresleti és kínálati oldal a munkaerőpiacon nem találkozik egymással.” (Bánfalvy 2002: 8.)

A három nagy csoport persze átfedi egymást, közös pontjaik vannak:

„A munkanélküliség fenti három típusa különböző metszetekben jelenhet meg, és különböző szempontok szerint vizsgálható. Így időszakosságuk szerint beszélnek tartós és átmeneti munkanélküliségről, szezonális munkanélküliségről. Társadalmi csoportok szerint szó lehet ifjúsági munkanélküliségről, női munkanélküliségről, kisebbségi csoportok munkanélküliségéről; földrajzi hely szerint beszélnek regionális munkanélküliségről; a munkavállaló szubjektív szándéka szerint önkéntes és nem önkéntes munkanélküliségről stb.” (Bánfalvy 2002: 9.)

Magyarországon a munkanélküliség a rendszerváltáskor és a privatizáció során vált jelentős tényezővé. Ebben az időben megváltozott a gazdaság makrostruktúrája, kiépült a piacgazdaság, magántulajdonba kerültek a nagy állami vállalatok. Ami a mi szempontunkból a legfontosabb, hogy jelentősen csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, és megszűntek a téészek. A kistelepüléseken, mezőgazdaságból élők nagy tömegét juttatta ez a munkanélküliség állapotába. További fontos momentum, hogy az ipar és a mezőgazdaság helyett a szolgáltató szektor vált meghatározóvá.

„A makrogazdasági szerkezet átalakulása megváltoztatta a gazdaság regionális elrendeződését is, és az ország hagyományos, ipari és mezőgazdasági körzeteit (különösen az észak-keleti és a keleti régiót) válságba taszította, míg a főváros környékét és a korábban kevésbé iparosított nyugat-dunántúli régiókat fejlődési előnyökhöz juttatta.” (Bánfalvy 2002: 93.)

A következőkben erre az átmenetre szeretnénk kitérni a falusi társadalom vonatkozásában, itt Harcsa István–Kovács Imre–Szelényi Iván tanulmányára fogunk támaszkodni.

A szerzők az átalakulásról, mint válságról beszélnek:

„A szocializmus bukása után, a korábban katonailag és politikailag integrált rendszerhez tartozó társadalmaknak a kapitalista világrendszer gazdaságilag integrált struktúrájához kell alkalmazkodnia. Ennek egyik feltétele a

gazdasági és társadalmi formációváltás, amely önmagában is rendkívüli folyamat.” (Harcsa–Kovách–Szelényi 1994/3: 15.)

A magyar mezőgazdaság vegyes üzemű volt. A hatvanas évek második felétől támogatták a háztáji gazdaságokat:

„A nyolcvanas évek elején a háztartások hatvan százaléka állított elő valamilyen mezőgazdasági terméket.” (Harcsa–Kovách–Szelényi 1994/3: 19.)

Kis és nagyüzem kapcsolata előnyös volt:

„A kollektív és családi termelési formák sajátos szimbiózisban léteztek. A szövetkezetek gépi és egyéb szolgáltatásokat kínáltak a kisüzemeknek és biztos, bár monopolizált piacot jelentettek termékeiknek.” (Harcsa–Kovách–Szelényi 1994/3: 19.)

A szövetkezetek későbbi hanyatlása magával hozta az itt foglalkoztatottak számának csökkenését:

„A mezőgazdaságban alkalmazott népesség létszámvesztése ezért 60 százalékos, kb. 350–400 ezer fő. 80.000 fő 1993-ban vált munkanélkülivé, a többiek nyugdíjba mentek, máshol találtak munkát, vagy nem regisztráltatták magukat munkanélküliként.” (Harcsa–Kovách–Szelényi 1994/3: 33.)

Látható tehát, hogy a rendszerváltás, és a mezőgazdasági átalakulás törést jelentett a magyar falusi agrártársadalomban. A biztos anyagi háttér, a munka elvesztése, a kilátástalanság érzése deviáns magatartások forrása lehet. Ezek közül kiemelkedő az alkoholizmus problémája, erre a kutatás során többször láttunk példát.

MÓDSZERTANI HÁTTÉR

A kutatást Earl Babbie: A társadalomtudományi kutatás gyakorlatának (Babbie 2003) az ide vonatkozó fejezetei alapján építettük fel. A célszemélyekkel félig strukturált interjúkat készítettünk. Mentális térképet készítettünk arról, hogy a lakóhelyükhöz képest hol és milyen távolságban tudnak munkalehetőségeket rajzolni. Az interjú struktúrájának elkészítése során a Csoba Judit vizsgálatában (Csoba 1993:71–94.) használt interjúvázlat tematikus csomópontjaiból indultunk ki, ez alapján alkottuk meg saját interjú vázlatunkat. Az interjúkat 20–35 perc időtartamra terveztük.

MINTAVÉTEL

Azokat az aktív korú és munkaképes személyeket vizsgáltuk, akik távolmaradnak a munkaerőpiactól. A vizsgált populációba tartozónak tekintettük a kutatás során a pályakezdő munkanélkülieket, regisztrált munkanélkülieket, tartósan munkanélkülieket, és rajtuk kívül minden olyan 16–62 közötti munkaképes személyt, aki valamilyen okból nem dolgozik.

Ezeknek a személyeknek a felkutatására hólabda módszert alkalmaztunk, mert erről az alapsokaságról nincs teljes listánk.

Kulcsinformátorok:

Polgármesteri Hivatalok (Szatymaz és Domaszék településeken)

1. Helyi Családsegítő szolgálatok (Rösze és Zsombó településeken)
2. Kocsmák (Zsombón)

CSALÁDSZERKEZET

Ha a vizsgálat során megkérdezett munkanélküliek háztartásának a szerkezetét vizsgáljuk meg, akkor alapvetően három csoportot tudunk elkülöníteni. Az első csoportba tartoznak azok a munkanélküliek, akik egyedül, a második csoportban azok találhatóak, akik egy háztartásban ketten élnek. A harmadik csoportban azokat találjuk, ahol több, mint két személy lakik egy háztartásban. Ezt az utolsó csoportot, azonban nem tekinthetjük egységesnek, mert egyrészt ide tartoznak azok, akik élettársukkal vagy házastársukkal és gyermekeikkel élnek, vagy aki egyedül neveli gyermekeit, ugyanakkor ennek a csoportnak a tagjai azok a háztartások is, ahol több generáció él együtt.

Az egyedül élők alkotják a kisebbséget a munkanélküliek közül, őket elsősorban az jellemzi, hogy annak ellenére, hogy egyedül laknak, valamilyen formában kapnak segítséget egy-egy hozzátartozótól, vagy esetleg szomszédtól. Hozzá kell tenni, hogy a vizsgálat alanyai közül ők voltak a legkevesebben. Azok, akik a második csoport részét képezik egy sajátos jellemzővel bírnak, ugyanis esetükben azt figyelhető meg, hogy hozzá hasonlóan hozzátartozóik sem végeznek kereső tevékenységet. Tehát vagy munkanélküli volt, vagy rokkantnyugdíjas, illetve már öregségi nyugdíjas volt a hozzátartozó.

A legnagyobb számban azonban a három vagy több fős háztartásokat találjuk, ugyanis ebbe a kategóriába esik a vizsgált háztartásoknak több, mint fele. Sokszor talákoztunk itt azzal a jelenséggel, hogy a gyermekét egyedül nevelő szülő, aki munkanélküli, nagyszüleiével él együtt. A másik fontos dolog, ami domináns volt, hogy a már ötvenen felül lévő, munkanélküli személy gyermekeivel, azoknak élettársával, unokáival élt együtt.

NEMEK SZERINTI MEGOSZLÁS

A nemek arányát tekintve igen nagy mértékű eltéréseket találunk. A huszonhat interjúalanyból húsz nő volt és mindössze hat férfi, tehát a nők igen nagy felülreprezentáltsága figyelhető meg. Az utóbbi években, a Csongrád Megyei Munkaügyi központ statisztikái is az inaktívak közötti nőtöbbletre mutatnak rá. Ez a jelenség azonban nem korlátozódik természetesen erre a megyére, hanem országos tendenciának mondható. A munkanélküliek között magasabb országos szinten a nők aránya, de nem ennyire, mint ahogy ez itt látható. Ennek az eltérő arálynak talán az lehet az oka, hogy a nők könnyebben elérhetők. A nemek közötti különbség már az 1990-es években látható volt, erre nagyon jól világít rá Frey Mária a TÁRKI adatbankjában található írásában is (Frey 1999). Az általa vizsgált időszakban, 1990 és 1998 között is jól látható a munkanélküliek közötti nőtöbblet.

KORCSOPORTOK

Mindkét nem megoszlásának korcsoportonkénti vizsgálatához a 2007-ben a makói kistérség vizsgálatakor alkalmazott korc kategóriákat vesszük figyelembe. (Kádár–Rác 2007) Ez a csoportosítás a munkaerőpiaci szereplők általános életkorcsoportjaihoz igazodik, mely alapján négy kategóriát vizsgálunk meg. Az első kategóriába tartoznak a 18 és 24 év közöttiek, másodikba a 25 és 39 év közöttiek, a harmadikba a 40 és 49 év közöttiek, az utolsó kategóriában pedig a 50 és 64 év

közöttiek találhatóak.¹ Az első kategóriába mindössze egy interjúalany esik, a második kategóriában már hat személy „foglal helyet”, a harmadikban hét személyt találunk, az utolsó kategóriában pedig tizenkét személy figyelhető meg.

A csoportosítás alapján egy igen szembetűnő tendenciára lehetünk figyelmesek. Jól látható, hogy az életkor előrehaladásával az egyes kategóriákba egyre több személy esik. A legnagyobb létszámbeli növekedés az utolsó két kategória között található. Ha ezt, illetve a korcsoportonkénti növekedést is figyelembe vesszük, akkor látható, hogy a munkanélküliség leginkább az ötvenen felülieket veszélyezteti. Ebben az esetben már rendkívül nagy az esélye annak, hogy a munkát vállalni kívánókat életkoruk miatt nem alkalmazzák.

Első és a második korkategória között egy ehhez hasonló különbséget találunk, hiszen a 18 és 24 közötti kategóriába mindössze egy interjúalany esett, a 25 és 39 közötti kategóriába pedig hat. Ennek a számbeli különbségnek is megvannak az okai, azonban esetünkben ezt a különbséget az interjúalacsony száma is magyarázhatja. Hiszen több interjú esetén egy sokkal pontosabb képet kapnánk a legelső kategóriánkról is.

ISKOLAI VÉGZETTSÉG

A munkanélküliség kapcsán az egyik legfontosabb dolog, amit meg kell vizsgálni, az iskolai végzettség. Ez azért is fontos, hiszen napjainkra nélkülözhetlenné vált a tudás, a nyelvismeret. „Közhelynek számít, hogy a képzetlen vagy alacsonyán képzett dolgozók elhelyezkedési lehetőségei a műszaki fejlődéssel párhuzamosan romlanak, és különösen a komputerezés előrehaladásával csökken az alacsony képzettséggel betölthető munkahelyek száma.” (Közgazdasági Szemle 1997: 1047–1059.) Ezt nevezi Bánfalvy Csaba strukturális munkanélküliségnek. Ennek a jelenségnek az értelmezésére két magyarázat létezik, az egyik az újonnan iparosodó alacsony bérű országok versenyére vezeti vissza az alacsony képzettségű emberek veszélyeztetettségét. A másik a modern technológia elterjedésének segítségével értelmezi ezt a folyamatot, s ez a második értelmezés

---

¹ Habár a munkaképes korúak 16 és 62 év között vannak, ettől függetlenül az összehasonlíthatóság érdekében a mi korkategóriáink 18 és 64 év között vannak, de nem került a mintánkba 16 és 18 és 62 és 64 év közötti. Ezért ezt a kategória határváltoztatást tehetjük.

a meghatározó. Ennek értelmében tehát a modern technológia terjedése egyértelműen veszélyezteti az alacsony képzettséggel rendelkezőket. (Közgazdasági Szemle 1997:1047–1059.)

Ha Magyarországon megvizsgáljuk a 2001-es népszámlálás alapján, hogy miként alakult a munkanélküliek aránya az egyes végzettségi kategóriákban, akkor azt láthatjuk, hogy az iskolai végzettség csökkenésével nő a munkanélkülieknek az aránya. Míg a legfeljebb nyolc általánossal rendelkezők között a regisztrált munkanélküliek száma 156 894 volt, addig az érettségizettek között „csak” 85 842, a diplomával rendelkezők között pedig 15 503. (Népszámlálás 2001) Ezt a tendenciát akkor is látjuk, ha csak Csongrád megyére koncentrálnak nézzük meg a munkanélküliek arányát.

Ha az általunk végzett kutatás eredményeit tekintjük át, akkor a legfontosabb, ami megemlíthető, az alacsony iskolai végzettség. Hiszen 26 interjúalanyunkból 14-nek a legmagasabb iskolai végzettsége nyolc általános volt. Szakmunkás végzettséggel ennél már jóval kevesebben rendelkeztek, mindössze 7 interjúalanyunk volt ilyen fokú képesítése, szakközépiskolát pedig csak egy alanyunk végzett. A középiskolai végzettséggel rendelkezők is kisebbségben vannak, mindössze négy alanyunknak volt ilyen képesítése. Felsőfokú végzettséggel rendelkező egyén nem volt a mintában.

Lényegében azt mondhatjuk ez alapján, hogy az általunk végzett kutatásban is érvényesültek azok a tényezők, amelyekre fentebb már történt utalás. Hiszen a mintánkban alacsonyan kvalifikált személyek találhatók zömében, s nagyon kevesen rendelkeznek legalább középfokú végzettséggel. Illetve még mindig találunk olyanokat, akik nem végezték el még a nyolc általánost sem. Tehát a társadalom alacsonyan kvalifikált tagjainak sokkal nagyobb esélyük van a munkaerőpiacról való kiszorulásra.

Ha a képzés szempontjából megvizsgáljuk interjúalanyaink későbbi életrésztét, akkor jól látható, hogy jelentős részük vett részt valamilyen átképzésben vagy felnőttképzésben. Különösen igaz ez azon emberek között, akik csak legfeljebb 8 általánossal rendelkeznek, közülük mindössze csak négyen nem vettek részt valamilyen további képzésben. Ezeknek a képzések igen sokfélék lehetnek, a rendszerváltás előtti időszakban való valamilyen TSZ-beli képzésen túlmenően, a napjainkban igen elterjedt OKJ-s képzésekig.

Azonban ezeknek az embereknek a munkaerőpiactól való távolmaradását más tényezők is erőteljesen befolyásolják, ilyen lehet például a nyelvismeret hiánya. Hasonlóan a magasfokú képzettséghez, valamely idegen nyelv ismerete is relevánssá vált ahhoz, hogy bizonyos munkaköröket be lehessen tölteni. Külö-

nösen fontos ez napjainkban akkor, amikor a globalizáció igen nagymértékű hatásáról beszélnek, ahol többek között lebomlanak az egyes multinacionális vállalatok számára az államok közti határok. A tőke, a munkaerő és a szolgáltatások szabadon áramolhatnak államok határait gond nélkül átlépve. A vizsgálat eredményeinek elemzése azt mutatja, hogy ebből a szempontból a munkanélküliek igen nagy hátrányban vannak. Ugyanis mindössze két interjúalanyunk rendelkezett valamilyen nyelvvizsga bizonyítvánnyal, a többi alany nem rendelkezett a nyelv ismeretét igazoló okmánnal. Ennek ellenére többen mondták azt, hogy tudnak valamilyen nyelven kommunikálni alapszinten, azonban nyilvánvalóan ez nem elég a munkaerőpiacon való elhelyezkedéshez.

Felmerül a kérdés, hogy minek lehet a következménye, hogy ilyen alacsony a nyelvvizsgával, nyelvismerettel rendelkezők száma. Elsődlegesen az magyarázhatja, hogy a nyelv ismerete csak az „utóbbi időben” vált fontossá, ugyanis azt megelőzően az oktatásban kevésbé helyeztek hangsúlyt a nyelvoktatásra. Különösen igaz ez a szocialista korszakra, ahol ugyan kötelező volt az orosz nyelv tanulása, de nem volt szükség magasszintű ismeretére, hanem gond nélkül el lehetett helyezkedni idegennyelv nélkül is. Ez azért nagyon fontos, mert alanyaink többsége abban a korszakban végezte iskolai tanulmányait, ebből kiíólyólag nem is tett szert semmilyen hosszú távon használható nyelvismeretre, azon a minimális kötelező oktatáson kívül, amely keretében az oroszot kellett tanulniuk. A rendszerváltozást követően azonban fokozatosan kezdett növekedni a nyelvismeret fontossága, napjainkra pedig az egyik legfontosabb tényezővé nőtte ki magát.

Az imént kifejtett alacsony iskolai végzettség tekintetében azonban egy dologra még rámutatott kutatásunk. Ugyanis alanyainktól megkérdeztük, hogy a végzettség megszerzése után vett-e részt valamilyen felnőttképzésben, vagy bármilyen képzésben, amely során valamilyen képesítést szerzett (például legfeljebb nyolc általános esetén). Ha a megszerzett iskolai végzettség alapján a legfeljebb 8 osztályt elvégzőket vizsgáljuk, akkor látható, hogy a legtöbben elvégeztek valamilyen tanfolyamot, vagy esetleg szakmát tanultak, amelynek segítségével képzettségi fokukon javítottak. A mintában szereplő 13 személy közül 9-en az imént említett módon jártak el. Ehhez hasonlóan a szakmunkások között is a meglévő szakmájuk mellé 1 interjúalany kivételével a 7-ből mindenki tanult még valamilyen szakmát. Találkoztunk olyan kivételes esettel is, aki meglévő először megszerzett szakmája mellé még hat tevékenységi körrel bővítette képzettségi fokát. Hasonló tendenciát látunk akkor is, ha az érettségizetteket vesszük figyelembe, habár ők a mintában már nagyon csekély létszámban voltak jelen.

Noha látható, hogy többségében az iskola elvégzése során további képesítéseket szereztek, ennek ellenére ez napjainkban nem feltétlenül biztosítja, hogy elhelyezkedjenek a munkaerőpiacon. Ugyanis többségében ezek a megszerzett szakmák ma idejétmúltnak számítanak, abból a szempontból, hogy a technikai fejlődés miatt már feleslegessé váltak. Ilyen lehet például a fonónői végzettség, amellyel kutatásunk során találkoztunk.

SZAKMAI ÉLETÚT

Az élettörténeti tényezőkhöz szorosan hozzátartozik, hogy az egyes alanyok milyen munkakörben vagy munkakörökben dolgoztak munkanélkülivé válásukig a munkaerőpiacon. Ha ezt tekintjük át, akkor egy nagyon differenciált képet kapunk. Ugyanis kutatásunk alapján az látható, hogy alanyaink nagyon nagy többsége élete során 3–4 vagy annál több munkakörben dolgozott. A 26 ember közül 16 munkavállalói státusza során több munkakörben vállalt munkát. Ezek igen széles skálán mozognak, s nem feltétlenül kötődnek a megszerzett szakmákhoz. A legtöbben el tudtak helyezkedni a megszerzett szakmájukkal, azonban sokuk kénytelen volt valamilyen oknál fogva élete során más munkakörben is tevékenykedni, alanyaink közül 13-ra volt ez jellemző.

Mint fentebb történt rá utalás, jellegadó az, hogy akár 3–4 munkakörben is dolgoztak ezek az emberek. Mindössze két interjúalanyunk volt, aki csak és kizárólag a szakmájában dolgozott. Azok, akik nem rendelkeztek szakmával viszonylag vegyes képet mutatnak, mivel egy részük képes volt egy munkahelyen végigdolgozni amíg állandó munkaviszonnyal rendelkezett, másik felük viszont kénytelen volt több munkakörben is tevékenykedni. A munkahelyváltásokra azért került többnyire sor, mert az új munkahelyen magasabb fizetésre volt lehetőség, vagy jobbak voltak a munkakörülmények.

Legtöbbször a más munkakörben végzett tevékenységek már olyan munkák voltak, amelyek nem szakmabeliek. Feltehetően ezeket a pozíciókat többnyire már a rendszerváltozást követő privatizáció után töltötték be, amikor megszűntek a korábbi munkahelyeik és ezt követően ott helyezkedtek el, ahol tudtak. Keresték a lehetőségeket, ahol csak lehetett, dolgoztak. Természetesen ez a feltételezés nem vonatkozik azokra, akik már a rendszerváltás előtt munkanélkülivé váltak. Jól látható, hogy azok, akik szakmát szereztek többségében nem tudták saját szakmájukon belül érvényesülni a munkaerőpiacon, hanem más területen kényszerültek elhelyezkedni.

A MUNKANÉLKÜLIVÉ VÁLÁS KÖRÜLMÉNYEI

A munkanélkülívé válás okai között azt feltételeztük többek között, hogy szerepelni fognak olyan külső és belső tényezők, mint a munkahely megszűnése illetve az egészségi állapot romlása. Kérdéseinkkel igyekeztünk választ kapni arra, hogy mi volt az oka interjúalanyaink munkanélkülívé válásának, s mennyi ideje tart ez az állapot. Rákérdeztünk, hogy szoktak-e alkalmi munkákat vállalni a megélhetés biztosítása érdekében. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy mint munkától távol maradónak hogyan alakul a napirendjük, esetleg változtak-e a családban, háztartásban vállalt szerepeik. Kitértünk a munkanélküliség lélektani hatásaira: vajon hogyan érintette interjúalanyainkat a munka elvesztése lelkileg, hogyan viszonyulnak hozzájuk családtagjaik, barátaik a munka nélkül töltött idő óta? Bekerült ebbe a blokkba az a kérdés is, hogy véleményük szerint megéri-e ma állandó munkaviszonyt létesíteni. A későbbiekben látszani fog, hogy milyen vegyes vélemények születtek e tekintetben. Nem elhanyagolható aspektus az anyagi helyzet változása sem a háztartáson belül. Előzetes feltételezéseink szerint inkább negatív irányú változásokról szerezhetünk ennek kapcsán tudomást, mint pozitívról.

Interjúink nagyrészt regisztrált munkanélküliekkel készültek. Közülük a legfiatalabb személy 24 éves, a legidősebb 57 éves. Az aktív korú keresőknek tehát korosztály szerint mind a két végpontját sikerült érinteni a mintavétel során. Ebből adódóan érdekesnek ígérkezik, hogy különböző korú emberek milyen különböző okokat tudnak megnevezni arra vonatkozólag, hogy miért nem sikerül munkaviszonyt létesíteniük. Nagyarányú az interjúalanyok körében az alkalmi munkavállalók aránya, ami arra enged következtetni, hogy az emberek szeretnének dolgozni, mégsem sikerül állandó munkahelyre szert tenniük.

Elsőként tehát a munkaviszony megszűnését vizsgáltuk meg. Ennek okaira az alábbi eseteket találtuk: megszűnt a munkahely (tönkrement), létszámleépítések, felmondott az illető, mert:

1. nem jelentette be a munkáltató
2. fizikai-egészségi állapot korlátozta a munkavégzésben
3. munkakörülményeket nem találta megfelelőnek
4. más településre költözött a család
5. szülők gondviselése, gyereknevelés fontosabb volt az életében,

vagy neki mondott fel a munkáltató (összetűzések), valamint gyermekvállalás következtében gyes-re/gyed-re ment és nem vették vissza.

Több esetben tettek említést az interjúalanyok a rendszerváltást követő privatizáció következményeiről a munka elvesztése kapcsán. A kilencvenes évek egyik legnagyobb kihívása az addig ismeretlen, tömeges méreteket öltő munkanélküliség problémája volt, amire máig sem sikerült tartós megoldást találni. Az általános tapasztalat azt mutatja, hogy az állami munkahelyek megszűnésével sokak maradtak munka nélkül. Akadt olyan is közülük a mintánkban, aki azóta sem tudott állandó munkaviszonyt létesíteni. Ennek már 17 éve. Interjúalanyaink közül két személynek 1985 óta nincs bejelentett munkahelye, rajtuk kívül 3 személynek több mint 10 éve nincs munkája. A legnépesebb körbe azok tartoznak, akiknek 2-5 éve nincs állandó munkaviszonya. 3 embernek 1 éve, vagy kevesebb ideje nincs munkája.

A munkanélküliség állapota van, akinek az életében nem most jelentkezik először: egy 48 éves nőnél ez már a hatodik alkalom, hogy munkanélküli.

MUNKANÉLKÜLI HÉTKÖZNAPOK

Megkérdeztük interjúalanyainktól, hogy hogyan telik egy átlagos napjuk a munka elvesztése óta. Erre igen sokszínű válaszokat kaptunk. Legtöbbször a házi körüli teendőket látják el: nők a házimunkát, férfiak állatgondozással töltik idejüket. Mivel zömében mezőgazdaságból élő kistelepülésekről van szó, sok háztartás nevel jószágokat és kertészkedik. Az egyik 45 éves férfi mindennapjaihoz hozzátartozik a barátok felkeresése, találkozóhelyként a helyi kocsmáig. Az ő esetében nagy jelentőséggel bír a kapcsolatháló, hiszen elmondása szerint sokszor itt jut valamilyen alkalmi munkához. Több szülő elmondta, hogy részben előnyösebb a munkanélküli állapot abból a szempontból, hogy több időt tudnak gyerekeikkel, családdal tölteni. A háztartáson belüli szerep nemigen változott a legtöbb interjúalanyánál. Ellátják a házi körüli teendőket, elvégzik a napi házimunkát, gyerekeket iskolába viszik.

De egy 53 éves férfi életében például változást jelentett a munka nélkül maradás: „Mindent nekem kell csinálni”. Az interjúból megállapíthatjuk azt, hogy a háztartásban vállalt feladatok nem függenek attól, hogy az illető dolgozik e vagy sem, sokkal inkább a család és háztartásszerkezettel van kapcsolatban.

Az időstruktúrában egyre nagyobb szerepet játszik a tévézés.

Hozzátartozik a mindennapokhoz a munkakeresés is, ezt 4 személy említi konkrétan. A megkérdezett interjúalanyok közül 26-ból 22 vallotta be, hogy szokott vállalni alkalmi munkát. Általában szezonmunkákról van szó. Többen el-

mondták, hogy ebben az esetben ún. alkalmi munkavállalói könyvvel dolgoznak, amibe az illetékes munkáltató a ledolgozott napi órának megfelelő közteherjegyet ragaszt be, minden nap a munka befejezésekor.

Előfordul, hogy a munkaadók nem az elvégzett munkával arányos összegű illeték került a könyvbe, és bizony arra is találtunk példát, hogy nem kapta vissza az illető a saját kiskönyvét, benne megannyi ledolgozott óra bizonyítékával, ami pótolhatatlan.

Az elbeszélések alapján a határmenti Rösztkén megfigyelhető volt, hogy a cégek nem a helyi munkaerőt célozzák meg ajánlataikkal, hanem a jóval olcsóbban dolgozó külföldi, „feketén” dolgozó egyéneket. Ezáltal elveszik olyan munkaképes korú emberektől a helyet, akinek nem kiegészítő jövedelemre lenne szüksége, hanem megélhetésének egyedüli forrását ez a munka jelentené. Ezek a településeken nincsenek olyan számban kisebbségek, hogy rontaná jelentős mértékben a munkavállalási esélyeket. Egyedül Rösztkén figyelhető meg a határon túlról érkező feketemunka turizmus.

A MUNKANÉLKÜLI ÁLLAPOT LÉLEKTANI HATÁSAI

Ebben a témakörben szerepelt az a kérdés, hogyhogyan érintette lelkileg a megkérdezetteket a munka elvesztése. Kevés kivételtől eltekintve (5 fő), zömében nagyon rosszul viselték interjúalanyaink ezt. Van, aki úgy értékelte a történeteket, hogy először jó volt, aztán már kevésbé. Sokaknak mély megrázkódást jelentett az, hogy munkanélkülivé váltak, főleg anyagi okokból. Azt láttuk, hogy a munka elvesztése után nagyon nehezen tudnak az emberek továbblépni, bízni abban, hogy találhatnak új munkát. A szemléletmód átalakulásában gondot okoz az, ha az embert többször is visszautasítják. Ezek után még nehezebb önbizalommal indulni munkát keresni. Egy 45 éves nő elmesélte, hogy volt olyan időszak, mikor egyszerűen nem csinált semmit, de ma már belátja, hogy nem szabad ilyet tenni. „Az embernek mindig arra kell törekednie, hogy a legjobbat hozza ki magából!” Ami jellemző inkább, az a munkanélküliség állapotába való belenyugvás. A már említett kudarcok folytán sokan feladják a harcot, mert kilátástalannak látják a helyzetüket. Többen panaszkodtak arra, hogy kiszolgáltatottnak érzik magukat.

Ellenpéldaként szolgál egy 56 éves férfi válasza: „Annyira nem, inkább optimista vagyok. Mindig rosszabbra számítottok, így már nem.” Mint már említettük, kevesen voltak olyanok, akiket különösebben nem rázott meg a munkájuk elvesztése.

Fontosnak tartottuk a munkanélküliség körülményei, okai illetve a munkavállalási hajlandóság felmérése mellett feltenni azt a kérdést, hogy szerintük egyáltalán érdemes-e ma Magyarországon állandó munkaviszonyt létesíteni. 15-en válaszoltak egyértelmű igennel, és 6-an nemmel. Ebből az látszik, hogy az emberek szeretnék egy állandó munkahelyet, ami biztosítani tudná a megélhetésüket. Néhányat kiemeltünk:

„Ha egy állandó munkahelyet tudna az ember szerezni, azt csak megtartaná. De az nincs.”

„Érdemes volna, ha találna az ember munkát”.

„Attól függ, valakinek megéri, valakinek nem.”

„Ha olyan munkalehetőségek volnának, mint a 70-es években, igen.”

Azt láthatjuk ezek alapján, hogy az interjúalanyok rajtuk kívül álló okoknak tulajdonítják a munkavégzés esélyének hiányát. A válaszadás során sokan a saját helyzetükben gondolkodtak. Többen hozzák indoklásul, hogy a jövőbeli nyugdíj miatt megérnék nekik az állandó munkahely, hiszen az évek számítanak.

Ezen az állásponton leginkább a nyugdíjkorhatártól távol állók vannak. Az idősebbeknél láttuk azt, hogy nem érné már meg nekik dolgozni:

„Ebben a korban már nem érdemes állandó munkát vállalni.”

„Ezt meg kell szokni.”

Egyrészt várják a nyugdíjat, másrészt fizikai állapota miatt van, aki már nem is tudna munkát vállalni.

Azt a kérdést illetően, hogy hogyan viszonyul hozzájuk a család, barátok mióta nincs munkájuk, szinte egységes vélemény fogalmazódott meg. Az emberek nem érzik magukat semmiből kirekesztve, azért mert nincs munkájuk, a szűk környezetük sem érezteti velük. Sokan megneveztek olyan közvetlen családtagot, akire számíthatnak szükség esetén, aki segít (szülők, gyerekek). Tehát nem észleltek változást ez irányban. *„Menjen szét ezért egy család?”* Van, aki így fogalmaz: *„Mindenki el van foglalva a saját problémájával”.*

Egy személynél találtunk arra utaló választ, hogy inkább saját magának okoz feszültséget az, hogy munkanélküli, ha nem tud megverni valamit, amit mások igen, akiknek van munkájuk. Egyetlen egy személy, egy 53 éves férfi volt ellen-

kező állásponton. Az ő esetében sok gondot okoz otthon a munkanélküliség, sokat veszekednek, egymást hibáztatják.

Többen számoltak be olyan szituációról, hogy előfordult az életükben olyan munkalehetőség, amit nem fogadtak el, vagy a munka jellegére, vagy a nem megfelelő fizetésre hivatkozva. Ennél a kérdésnél számos indok rajzolódott ki. Közülük néhányan fizikai állapotukat jelölték meg annak okául, hogy nem tudták el látni a kiszabott munkát, mert nem bírták a megterhelést. A másik jellemző válasz az volt, hogy ha nagyon alacsony a munkabér, akkor nem vállalják el az adott munkát, csak ha nagyon szükségük van rá. Sokan meséltek arról, hogy legtöbb helyen minimálbérért lehet elmenni dolgozni, amiből mire kifizetik a kiadásait, alig marad valami. Komoly problémát okoz a munkavállalóknak az is, hogy mennyi időre jelentik be őket. Az egyik interjúalany azért hagyott ott egy munkahelyet, mert napi 4 órában volt bejelentve, miközben 8–12 órát kellett dolgozni. Egy 48 éves nő arról számolt be, hogy egyik munkahelyen módszeresen kiképzítik a dolgozókat idegileg az állandó teljesíthetetlen elvárásokkal, ezért ő ott nem vállal munkát! Megjelenik viszont olyan álláspont is, miszerint nem volt ilyenre példa, az illető bármilyen munkát elvállalna, vagy kénytelen volt elvállalni. Sok alánynál megjelenik olyan álláspont is, hogy nem volt olyan eset, amikor ne vállalta volna el a munkát a rossz munkakörülmények és a kevés pénz ellenére.

AZ ANYAGI HELYZET ALAKULÁSA A MUNKA NÉLKÜL TÖLTÖTT IDŐ ALATT

Ha már érdeklődtünk a lélektani hatásokról, a családban és a háztartásban betöltött szerepvállalásról, nem maradhatott ki, hogy konkrétan rákérdezzünk az életszínvonalban bekövetkezett változásokra és az anyagi forrásokra.

Szinte kivétel nélkül rossz hatást eredményezett a munka nélkül maradtak életszínvonalára ez a helyzet. Kistelepülésekről lévén szó, a lakosok kertés házban élnek. Aki lakott már kertés házban, az tudja, hogy ezek időnként újíásra szorulnak, mindig van valami teendő körülöttük.

Nagyon nehéz tehát biztos kereset híján fenntartani azokat az életkörülményeket, amikhez az ember hozzászokott. Néhányan említik, hogy az önkormányzattól kapnak fűtési támogatást. Sokaknak kis pénzt kell beosztani, hogy az alapvető szükségleteiket biztosítani tudják. Akadtak olyanok a mintánkban, akik úgy nyilatkoztak, hogy a pénzük erre épp elég, de nem tudnak annyit köl-

teni étkezésre, ruházkodásra, mint korábban. Mások viszont még a számláikat se tudják rendszeresen fizetni. „Összebb kell húzni a nadrágszíjat” „Nagyon oda kellett figyelni, hogy azt a kis aprópénzt mire költsem”. Egy szülő panaszkodott, hogy nem tudja a gyermekeinek megadni, amit szeretne, esetenként nem vehetnek részt iskolai foglalkozásokon, kiránduláson, mert nincs miből fizetni.

A megélhetés forrását képezi a szociális segély, egyeseknél kizárólag ez. Ide tartoznak emellett a már említett alkalmi munkák, gyermekes családoknál a családi pótlék, gyerektartás. Találtunk olyat, aki önálló gazdálkodó szeretne lenni, piacra szokta vinni a terményeit. Más bérbe adja a földjét. Ahol tudnak, besegítenek a családtagok. Sokan megállapították, hogy az árak bizony mennek felfelé, a fizetések és a támogatások viszont nem növekednek.

MUNKAKERESÉS

A munkaerőpiactól való távolmaradás okainak kutatása során rendkívül fontos kérdés, hogy az érintett munkanélküliek próbáltak-e elhelyezkedni, van-e bennük motiváltság, szándék munkahely találására, vagy esetleg nem is akarnak munkát keresni. Sok mindent elárulnak a keresés során alkalmazott módszerek arról, hogy valaki mennyire motivált a munkahely találásában, milyen intenzitással kutatja a lehetőségeket. Egyáltalán ismerik-e és kiaknázzák-e a munkahely keresésére adott lehetőségeket. Egyre inkább elterjed az internetes keresés, azonban még sokan nem tudnak erről a lehetőségről, vagy nem férnek hozzá ehhez a módhoz. Különös figyelmet fordítottunk arra, hogy a Megyei Munkaügyi Központ kirendeltségével tartják-e az érintettek a kapcsolatot, kérnek-e ott segítséget.

Fontos kérdés továbbá, hogy mit gondolnak a munkakeresők arról, hogy miért nem kapnak állást, mi okozza azt, hogy nem sikerül elhelyezkedniük. Külső, strukturális okokkal magyarázzák a sikertelenséget, vagy esetleg magukban látják a hibát? Tapasztalataik alapján mit gondolnak arról, hogy mi a fontos a munkáltatóknak, milyen tényezők játszanak szerepet, az akár többszöri elutasításban? Ennél a kérdésnél képet kapunk arról, hogy általában milyen nehézségekkel kell szembenézniük a munkakeresőknek, és hogy esetleg van-e valamilyen specifikuma ebben a tekintetben a mintánkba tartozóknak, a Szeged kistérségében élő munkanélkülieknek. Valamint rákérdeztünk arra is, hogy ha valaki már kifejezetten nem próbált, és nem akart munkát keresni, akkor ennek mi volt az oka.

Castel alapján tudjuk, hogy a társadalmi integrációnak két dimenziója van, a munkaerőpiaci és a kapcsolati dimenzió (Castel 1993: 3–23.). Ha valaki a mun-

kaerőpiacról kiszorul, munkanélkülivé válik, az úgynevezett sebezhetőségi zónába kerül, amennyiben rendelkezik kapcsolati hálóval. Ha azonban hiányoznak a társadalmi kapcsolatok is, akkor ezek az egyének a kiilleszkedettséggel zónájába kerülnek, ők alkotják az underclasst.

Ebből kiindulva rákérdeztünk az interjúalanyok körében arra, hogy rokonaik, barátaik segítségét igénybe veszik-e az elhelyezkedésre tett próbálkozásoknál. Kíváncsiak voltunk arra, hogy kapcsolati hálójukat mennyire tudják igénybe venni, társadalmi tőkájukat hasznosítani, amikor szükség van rá. Fontosnak találtuk azt is, hogy az illetők környezetében, rokoni, baráti körében vannak-e hasonlóan elhelyezkedési gondokkal küzdők. Kihatással lehet ugyanis a munkakereső motiváltságára és optimizmusára, vagy elkeseredésére, hogy egyedül, vagy pedig más ismerősökkel, rokonokkal együtt küzd a munkanélküliséggel. Valamint képet kapunk arról, hogy milyen társadalmi környezetben mozog az illető, milyen mintákat lát a közvetlen közelében.

A munkakeresés szempontjából fontos, hogy mennyire tájékozottak a munkakeresők a saját településükön levő munkalehetőségekről. Figyelemmel követték-e a településen a munkahelyek alakulását. Hogyan ítélik meg a település helyzetét, fejlesztések jellemzőek vagy pedig inkább bezárások és a munkahelyek csökkenése figyelhető meg. Amennyiben helyben nincsen munka, hajlandó lenne-e az illető más településre átjárni, milyen lehetőségei vannak erre. Ezáltal megpróbáltuk kideríteni, hogy mennyire mobilak a munkanélküliek, mik hátráltatják őket az átjárásban, elköltözésben. Mivel a szegedi kistérségről van szó, nem elhanyagolható a közlekedés kérdése, hogy milyen eszközei vannak erre az alanyoknak, valamint hogy hogyan befolyásolják a közlekedési lehetőségek az elhelyezkedési problémát.

A MUNKAKERESÉS INTENZITÁSA, MÓDSZEREI

A huszonhat fős mintánkból szinte mindenki próbált elhelyezkedni az utóbbi néhány hónapban. Kivételt képeznek azok, akik valamilyen egészségügyi problémára, vagy más fontos elfoglaltságra hivatkoztak (pl. gyermekfelügyelet). Ketten válaszolták azt, hogy azért nem kerestek munkát, mert a helyi önkormányzatnál végeznek közmunkát, és már hamarosan nyugdíjba vonulhatnak. Azok életkora, akik nem próbálkoztak munkahelykereséssel többnyire 55 év körüli.

A munkahelykeresés módszerei között a következőket említették: újsághirdetések (Déli Apró, Szuperinfó), rádióhirdetések, személyes felkeresés, családse-

gító, Munkaügyi Központ, ismerősök, valamint az internet. Akár olyan formában, hogy internetes oldalakon figyelik a hirdetéseket, vagy akképpen, hogy regisztrálják magukat olyan oldalra, amelyet a munkáltatók figyelnek. Az internet használata e tekintetben még nem annyira elterjedt, 6-an említették ezt a módszert. A legnépszerűbb keresési módok az újsághirdetések figyelése (11-en), valamint a Munkaügyi Központtal való kapcsolatot 12-en említették. A legtöbb keresési módszert többnyire a fiatalabbak (40 év alattiak) alkalmazzák, ők nyilván nagyobb intenzitással keresnek munkát, hiszen a nyugdíjig még sok ledolgozandó idejük van hátra.

Az elhelyezkedés sikertelenségére vonatkozó válaszok között négy tipikus magyarázat fedezhető fel. Ezek közül kettő individuális, egyéni, a másik kettő pedig a személyen kívül álló, külső ok. Az első csoportba tartozónak tekintjük azokat, akik a korukra, illetve az iskolai végzettség alacsony fokára hivatkoztak. A leggyakoribb magyarázat a sikertelenségre a kor volt, általában a 40. vagy az 50. életévet említették határvonalnak. *„40 fölött nem kell az ember már a kutyának se”*.

Tizenhárman panaszkodtak arra, hogy a koruk miatt nem tudnak elhelyezkedni. Természetesen azért is ilyen magas azoknak az aránya, akik a korukat tekintik legfőbb oknak a sikertelenségben, hiszen a mintánkból húszan 40 felettiek. Közöttük általános az a tapasztalat, hogy amikor a munkáltatók meg tudják a korukat, visszautasítják őket. A munkaerőpiacon óriási a verseny, és ebből a kompetícióból kiszorulnak azok, akik közelebb állnak a nyugdíjhoz, mint a pályakezdéshez. Egyrészt azért, mert ezek az emberek esetleg olyan szakmával rendelkeznek, ami mára elavult, nem piacképes és nem tudtak / tudnak új szakmát megtanulni. A felgyorsult technológiai és számítástechnikai fejlődéssel nem tudták a lépést tartani, a fiatalabbak viszont már ezen változások közepette szocializálódtak, jobban értnek a számítástechnikai és egyéb dolgokhoz. Egy férfi említette, hogy ő annak idején 1982-ben, amikor a számítástechnika beindult hazánkban, részt vett egy számítástechnikai átképzésen, de azt, amit akkor tanult ma már nem tudná hasznosítani. Tehát az idősebbek „lemaradása” lehet egy magyarázat arra, hogy miért nem alkalmazzák őket. Ezen 40 feletti korosztályból hárman említették konkrétan is, hogy azért nem kellenek, mert sok a fiatal és inkább őket alkalmazzák. *„[...] nagy hangsúlyt fektetnek a munkáltatók arra, hogy esélyt adjanak a pályakezdőknek, csak azt nem értem, nekem miért nem adnak esélyt, aki már gyakorlattal rendelkezem?”* Néhányan mondták azt is, hogy a pályakezdő fiataloknak is nagyon nehéz, mert őket gyakorlat híján nem veszik föl, így azonban nem tudják megszerezni a szükséges gyakorlatot.

A másik individuális magyarázat az alacsony iskolai végzettség volt. Ez a magyarázat négy személynél került elő, közülük hárman 50 év alattiak. A min-

tánkban szereplő legtöbb ember 8 általánost végzett, legfeljebb az érettségig jutott el. Ez természetesen torz képet ad a munkanélküliek társadalmáról, hiszen nagyon sok hazánkban a magasabb végzettségű munkanélküli. Különböző felmérések alapján tudjuk, hogy még mindig a magas iskolai végzettség az a tényező, ami leginkább megvéd a szegénységtől, munkanélküliségtől. A fiatalabbak körében, amikor egyre inkább kiterjed a közép-, és a felsőoktatás, nagy hátrányt jelent az alacsony végzettség. Az idősebbek között, mivel az ő idejükben még nem volt ennyire expanzív az oktatás, nem kirívó az alacsonyabb társadalmi rétegek körében, ha valaki csak 8 általánost, vagy esetleg annyit sem végzett. Ma azonban olyan korban élünk, amikor az előbbrejutáshoz, a felemelkedéshez diplomá(k)ra, oklevelekre, papírokra van szükség, ezek alapján ítélik meg az embereket a munkaerőpiacon. (Roby-Miller 1974:109–122.) Az emberek a kulturális tőke ezen intézményesen szentesített formája (Bourdieu 1998: 156–177.) hiányában, nagyon rossz eséllyel indulnak a munkaerőpiacon. Kérdés, hogy mennyire vannak ennek tudatában a „kívülrekedtek”, mintánkból inkább a fiatalabbak magyarázzák ezzel sikertelenségüket a munkaerőpiacon, az idősebbeknek ez talán nem annyira szembetűnő, hiszen másképp szocializálódtak.

A MUNKAKERESÉS AKADÁLYAI

Az elhelyezkedés akadályai közt, mint az egyéni kívüli ok, a vidékiségi szerepel. Heten számoltak be ennél a kérdésnél arról (a mobilitásra vonatkozó kérdésnél még többen említették ezt a problémát), hogy az, hogy ők a városon kívül laknak jelentős hátrányt jelent a munkáltatók szemében. Ugyanúgy, mint a kor estében, amint kiderült, hogy az illető falun lakik, szinte rögtön elutasították a munkáltatók. Hiszen a törvényben foglalt módon a munkáltatónak állnia kell az utazási költség 85%-át, de mivel annyian jelentkezők a munkahelyekre, meg lehet válogatni azokat, akiknek nem kell bejárniuk, és azáltal az útiköltséget sem kell kifizetni. Sajnos ez a szabályozás, miszerint a munkáltató állja az útiköltség nagyobb részét, nem jelent megoldást a vidéki munkakeresők problémájára. Egyrészt, mert csak kevesen tartják be ezt, másrészt pedig, hogy ne kerüljenek összeütközésbe a törvénnyel, megtehetik a munkáltatók azt, hogy eleve szelekciós szempontot jelent náluk a vidékiségi, ezáltal még esélytelenebbé válnak a bejárós munkakeresők. Többen számoltak be arról, hogy az adott munkahelyen csak szegedieket vettek fel. Olyan is előfordult, hogy egy-két hónapig fizették az útiköltséget, utána azonban már nem, a munkavállalónak kellett megoldania.

Tehát a mi mintákra, és bizonyára más falusi-vidéki munkakeresőre is igaz, hogy a várostól való távolulás óriási hátrányt jelent a munkaerőpiacon, ugyanis (mint később látni fogjuk) a településeken nincs, vagy alig vannak munkalehetőségek, az átjárás viszont nagyon nehezen megoldható.

Négyen vélik úgy, hogy azért nem sikerült elhelyezkedniük, mert egyszerűen nincsen elég munkahely. A „sok az ember, kevés a fóka” analógiájára: sok a munkanélküli, kevés a munkahely. Tehát strukturális okok is szerepet játszanak abban, hogy nem találnak munkahelyet.

A sikertelenség okai közül még kettőt emelnénk ki, amelyeket ugyan csak egy-egy ember említett meg, de szerintünk a minta összetételéből adódóan szorultak háttérbe ezek a magyarázatok. Az egyik okot egy kétgyermekes anya említette. Szerinte számára a legnagyobb hátrányt a munkaerőpiacon a gyermekei „okozzák”. *„Ha a gyermekeimet letagadnám, nagyobb esélyem lenne [...] a gyerekek elriasztják a munkaadókat”*. Itt szintén a nagymérvű versennyel magyarázható a gyermekes anyák kiszorulása a munkaerőpiacról. Már önmagában annak az esélye, hogy az alkalmazott nő valamikor esetleg szül, és ezáltal hosszabb időre visszavonul a munkától, csökkenti a munkáltató szemében az ilyen munkaerő értékét. A gyermekes anyákkal később is sok probléma van, a gyermekéért vállalt felelősség hátráltathatja a munkavégzésben, bármikor közbe jöhet valami, esetleg megbetegszik a gyermek és otthon kell vele maradni. A gyermekes nők tehát egy nagyon „bizonytalan” tényezőt jelentenek a munkaerőpiacon, ezért nem szívesen alkalmazzák őket, amikor megbízható, a versenyben stabilan helytálló munkaerőre van szükség.

A másik általunk fontosnak tartott magyarázat a sikertelenségre, amit szintén csak egy ember említett, a kapcsolatok hiánya. Burkoltan mások is mondták, hogy sok munkahelyen már előre megvannak az emberek, akiket felvesznek.

A kapcsolatrendszer is egy rendkívül fontos tényező az elhelyezkedésben. Az interjú szegregációs kérdéseinél merült még föl a kapcsolatok fontossága.

Mint korábban említettük a kapcsolati háló nagyon fontos része a társadalmi integrációnak, és természetesen szoros összefüggésben van a munkaerőpiacba való integráltsággal is. Akinek „nem jó” ismerősei vannak, rosszabb esélyekkel indul. Magyarországon még mindig megvan az a század eleji hagyomány, hogy az ismerősi, rokon hálón keresztül lehet leginkább elhelyezkedni, a Móricz Zsigmond Rokonok című regényéből ismert nepotizmus mai napig is fenn áll, ha nem is olyan nyilvánvaló formában. Tehát aki nem rendelkezik a megfelelő kapcsolati hálóval, az nem jó esélyekkel indul a munkaerőpiacon.

KAPCSOLATI HÁLÓ

A kapcsolati hálónál maradva, arra a kérdésre, hogy gondolt-e már az illető arra, hogy rokonai, barátai segítségével helyezkedjen el, a többség igennel válaszolt. Tizenheten mondták azt, hogy próbálnák igénybe venni a kapcsolataik segítségét, de nem tudnak nekik segíteni. Egy ember említette, hogy meg is valósult a rokonain keresztül az elhelyezkedés. Látszik tehát, hogy erősek a kapcsolati hálók, szinte mindenki megpróbál ilyen úton munkához jutni, de a társadalmi tőke nem bizonyul hatékonynak, mert a kapcsolatai sem rendelkeznek a megfelelő erőforrásokkal a segítségnyújtáshoz. Azok, akik nemlegesen válaszoltak a feltett kérdésre, arra hivatkoztak, hogy úgysem tudnának nekik segíteni, ezért meg sem próbálták. Úgy tűnik, tényleg nem rendelkeznek ezek az emberek a „megfelelő” ismerettséggel.

Többen számoltak be arról, hogy rokonaik, barátaik körében vannak hasonlóan elhelyezkedési nehézségekkel küzdők. Eszerint ezek az emberek valamilyen olyan tulajdonsággal rendelkeznek, ami hátrányt jelent a munkaerőpiacon. Hiszen főleg az emberek baráti körében, de a szűkebb családban is az adott személy helyzetéhez hasonló helyzetben levők tartoznak. Azok a személyek, akiknek a környezetében nincs munkanélküli, többnyire individuális okkal (kor), vagy pedig strukturális okkal (nincs elég munkahely) magyarázták az elhelyezkedés sikertelenségét. Akik viszont rendelkeznek munkanélküli ismerősökkel, barátokkal többször említették az iskolai végzettség hiányát és a vidékiséget, mint problémát a munkahely találásakor.

A TELEPÜLÉS HELYZETE

Már korábban említettük, hogy nagy hátrányt jelent a Szeged kistérségében élőknek, hogy a várostól távoli településen laknak. Kíváncsiak voltunk arra, hogy mit gondolnak az interjúalanyok a település helyzetéről munka tekintetében, hogy voltak-e fejlesztések, bezárások, valamint milyen munkalehetőségekről tudnak az adott településen. A mintánk körülbelül felének, tíz embernek volt már állandó munkahelye az adott településen. Meg kell említenünk, hogy a mintánkban néhányan csak nemrég költöztek az adott településre, emiatt nem is nagyon dolgozhattak még a településen. Szinte senki sem számol be pozitív változásról a településen, nem látnak fejlődést a munka tekintetében, inkább bezárá-

sok, leépítések vannak. Néhányan mondták, hogy ha alakul is egy-két vállalkozás, már megvan előre az az egy-két ember, akit felvesznek. Tehát nem jellemző, hogy munkahelyeket teremtenének a településeken. Jelenlegi munkalehetőségek tekintetében sem számoltak be pozitívan.

Ketten nem tudtak erre a kérdésre felelni, mondván, hogy nem figyelték, nem elég tájékozottak. Zsombón és Szatymazon említették a mezőgazdasági munkákat, de mivel azok idényjellegűek, nem jelentenek biztos állást.

Röszkén a Knorr (most Unilever) üzemet sorolták csak fel, viszont arról panaszkodtak, hogy nem a helyieket alkalmazzák, hanem külföldi munkásokat, „románokat és jugókat”. Heten semmilyen lehetőséget nem tudtak említeni az adott településről. Mivel a mintánkban többen szerepeltek, akik az önkormányzatnál közmunkán dolgoztak, ezért ez került még elő, mint lehetőség.

KÖZLEKEDÉSI NEHÉZSÉGEK

A településeken tehát alig van munka, többen mondták, hogy Szegedre kellene átjárni. Az átjárás más településekre azonban sokaknak nagy gondot okoz. Közlekedési lehetőségek közül a busz és a kerékpár állnak legtöbbször rendelkezésre, saját autóval csak egy-két ember rendelkezik. Az átjárás legnagyobb akadálya az útiköltség és az idő. Mint fentebb is említettük, a munkáltatók nem nagyon fizetik az útiköltséget, tehát a munkavállalónak magának kell ezt megoldania. Azonban sokak szerint (7-en említették) mindent egybevéve nem éri meg átjárni, ha csak minimálbérre veszik föl, nagyon drága az utazás és sok időt vesz el. Egyértelműen inkább a 45 év alattiak, a családostok, akiknek nem csak magukat kell eltartani, vállalnák az átjárást, költözést, ha máshol biztos lenne munka. Az 50 év felettiek közül néhányan egészségügyi panaszokra hivatkozva sem szívesen buszoznának.

Tehát egyértelmű hátrányt jelent ezen emberek számára az, hogy csak úgy tudnának munkába állni, ha más településre kellene átjárni, azonban még így is többen vállalnák, de a bizonytalanság, az útiköltség és az elvesztegetett idő, hátráltató tényezőt jelent.

EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT

A megkérdezett munkanélküliek fele, 13 fő, mondta azt, hogy semmilyen betegsége nincs, az egészségi állapotuk jó. Az, hogy a megkérdezetteknek csak a fele egészséges jól mutatja, hogy a megtalált munkanélküliek nem csak a munkaerőpiacon vannak hátrányos helyzetben, de az egészségi állapotuk is rosszabb az átlagnál.

A megkérdezettek fennmaradó másik fele (13 fő) viszont többféle problémát is említett. Ez a szám nagyon magas, tekintve hogy a megkérdezettek felének van valamilyen egészségügyi problémája. Ezek közül a legenyhébb – már a munkanélküliség okozta – stressz, depresszió, amiről 3 fő számolt be. Valójában azonban őket sem akadályozza az egészségi állapotuk a munkavégzésben.

A mintában 9 főnek volt főleg mozgásszervi problémája a korábbi nehéz fizikai munkából eredően, de a legtöbbször azt mondta, hogy ettől függetlenül, könnyebb fizikai munkákat el tudnának látni. A megkérdezettek közül 3 fő mondta azt, hogy a túlsúly és a magas vérnyomás okoz problémákat, egy fő pedig mentális zavarokról számolt be.

Azok, akiknek nem volt egyszerre több egészségügyi problémája saját elmondásuk szerint tudnának dolgozni, mindösszesen két fő mondta azt, hogy az egészségi állapotuk miatt nem tudnak munkát vállalni a végzettségüknek, tudásuknak megfelelően. A megkérdezettek között nem volt rokkantnyugdíjas, és nem volt csökkent munkaképességű sem.

Az a két fő aki, a saját bevallása szerint nem tud dolgozni, nem említette azt, hogy valaha is szándékában állt volna megvizsgáltatni a munkaképességét, leszázalékoltatni magát. Valószínűleg nem elég tájékozottak a lehetőségekről.

Az egészségügyi problémák egy részéhez a megkérdezettek életmódja is nagyban hozzájárult. Az interjúalanyok nagy része dohányzik, és két fő mondta azt magáról, hogy rendszeres alkoholfogyasztó (a családsegítők elmondása alapján sokkal több munkanélkülinek vannak problémái az alkoholfogyasztással, csak ezt valószínűleg az interjú szituációjában nem vallották be), ami nagyban hátráltathatja az elhelyezkedésüket.

NEGATÍV DISZKRIMINÁCIÓ

Az interjúk során megkérdeztük az interjúalanyokat, hogy tudnak-e olyan társadalmi csoportokat említeni, amelyek pozitívan illetve negatívan vannak diszkriminálva a munkaerőpiacon. Azt lehetett megfigyelni, a negatívan megkülönböztetett csoportot a legtöbbször a saját jellemzőikkel írták le, legtöbbször nem tudtak elvonatkoztatni a saját tapasztalataiktól.

Általánosságban elmondható, hogy a megkérdezettek a negatív diszkriminációnak sokkal több dimenzióját tudják maguktól megemlíteni, ehhez képest sokkal nehezebben és sokkal kevesebb dimenziót tudnak a pozitív oldalra mondani, ami abból is következik, hogy ők a munkaerőpiacon hátrányosan megkülönböztettek, és mert nincs rálátásuk más társadalmi csoportokra, akik sokkal jobban érvényesülnek a munkaerőpiacon.

A megkérdezett 26 főből 19 fő volt 40 évnél idősebb, közülük 12-en említették azt, hogy az idősebbeket, 40–50 év feletti embereket nem alkalmazzák a munkaerőpiacon. Közülük viszont csak ketten mondták azt, hogy a fiatalokat előszeretettel alkalmazzák a munkáltatók. A fiatalabbak közül – 39 év alatt – csak ketten mondták azt, hogy a fiatal kor hátrány a munkaerő piacon a tapasztalatok hiánya miatt, és két fő mondta azt, hogy a tapasztalatok, a szakmai múlt fontos az elhelyezkedéshez. És csak egy fő mondta azt, hogy a munkakereső kora nem befolyásolja azt, hogy kap-e munkát, vagy sem.

Mivel a megkérdezettek iskolai végzettsége nagyon alacsony volt, ezért nagyon sokan (11-en) mondták, hogy az alacsony végzettségű emberek nagyon nehezen helyezkednek el, de csupán 7 fő említette, hogy a magas iskolai végzettségűek nagyon könnyen kapnak munkát. Az intelligencia alapján való megkülönböztetést csak két fő említette, valószínűleg azért csak kettő, mert azokhoz a munkakörökhöz, amiket az alacsony végzettségű emberek töltenek be, a munkaadók nem végeztenek intelligencia teszteket.

A kutatásunkat a szegedi kistérség négy községében végeztük, tehát a megkérdezettek közül mindenki a várostól 12–16 km-re él, ennek ellenére csak hat fő említette azt, hogy a vidékieket a munkaadók hátrányosan megkülönböztetik. Ehhez képest a beszélgetések során más kérdéseknél gyakorlatilag minden megkérdezett mondta, hogy a munkaadók nem szívesen vesznek fel olyan embereket, akik nem a munkahely településén élnek, mert az útiköltség árának a 85%-át a munkáltatónak kell kifizetni. Nagyon kevesen említették azt, hogy a nagyvárosban élők nagyon könnyen kapnak munkát.

A megkérdezettek közül hatan mondták, hogy a jó megjelenésű, ápoltságú emberek könnyebben kapnak munkát. De ennél kevesebben, csak hárman mondták, hogy a rossz külső negatívan befolyásolja az elhelyezkedés esélyeit. Annak az oka, hogy csak ilyen kevesen említették a rossz külsőt, mint hátráltató tényezőt, az, hogy a többség számára nem igazán fontos az ápoltság és a jó megjelenés, sokkal nagyobb gondokkal küzdenek a fennmaradásért, és már nem jut pénz a külsőre.

A megkérdezettek közül hárman mondták, hogy a munkaerőpiacon az számítás igazán, hogy ki milyen anyagi helyzetű családból származik. Miszerint a gazdagok könnyen, a szegények viszont nehezen kapnak munkát.

A vizsgált településeken nagyon kevés vagy egyáltalán nem él roma kisebbség, ezért nagyon kevesen említették (2 fő) azt, hogy a romákat hátrányosan megkülönböztetik a munkaerőpiacon. A határközei Rösztkén 3 fő említette azt, hogy a külföldiek könnyebben kapnak munkát a magyarokkal szemben, ez csak a fekete munkára igaz, azon belül is csak a betanított munkára, mert a határon túliak alacsonyabb bérért is elvállalják a munka elvégzését.

Csak 3 fő szerint van a kapcsolati tőkének nagy szerepe a elhelyezkedésben. A becsületesség alapján pozitív megkülönböztetést egy fő említette, ami feltételezi az előzetes ismeretséget, tehát valamilyen módon ez is köthető a kapcsolati tőkéhez.

Két kisgyerekes anyuka említette azt, hogy a munkáltatók nem szívesen alkalmazzák a kisgyerekes anyákat.

ÚJRA MUNKÁBA ÁLLÁS, JÖVŐKÉP

A megkérdezettek közül kevesebb, mint a fele volt bizakodó azzal kapcsolatban, hogy találni fog állandó munkát, az életkor és a munka nélkül eltöltött idővel egyre csökken az optimizmus.

A megkérdezetteknek több mint a fele beletörődött a sorsába, nem hisz abban, hogy valaha is munkába áll. Ezek az emberek már közel vannak a nyugdíjkorhatárhoz, és bíznak abban, hogy a nyugdíjazásig alkalmi munkákból fenn tudják magukat tartani, de nem terveznek semmit. A fiatalok között (39 alatt) csupán 3 főnek vannak tervei, ketten tovább szeretnének tanulni, és 1 fő saját vállalkozásba szeretne fogni.

Nagyon alacsony a lakóhely szerinti mobilitás. A megkérdezett emberek többsége (15 fő) nem hagyná el a települését még akkor sem, ha más településen

lenne munkára lehetősége, ez a hozzáállás nem segít rajtuk, többen azzal védekeztek, hogy már idősök ahhoz, hogy más településre költözzenek. A megkérdezettek közül négyen dolgoztak már más régióban, vagy külföldön, de mindannyian azt mondták, hogy már nem mennének el máshová dolgozni, nem hiszik, hogy az ország más régióiban jobban tudnának érvényesülni.

A fiatalabbakban inkább meg van a szándék arra, hogy ha a pénz és a lehetőség engedné, akkor elköltöznének jelenlegi lakóhelyükről.

Itt is igaz az, hogy a kor előrehaladtával, egyre alacsonyabb a hajlandóság a lakóhelyszerinti mobilitásra.

VÉGKÖVETKEZTETÉS

A szegedi kistérség négy településén végeztünk kutatást, hogy milyen okok játszanak szerepet abban, hogy azok a munkaerőpiactól távolmaradó emberek, akik gazdaságilag aktív korban vannak és munkaképesek, miért nem dolgoznak.

A munkanélkülivé válás egyik domináns oka a munkahelyek megszűnése volt, ami több esetben a rendszerváltást követő privatizáció következménye, a másik fő ok az egészségi állapot megromlása volt.

Az általunk megtalált emberek között nagyon sok az alacsony iskolai végzettségű, vagy az olyan szakmával rendelkezők száma, amellyel ma már nem képesek elhelyezkedni. A megkérdezettek többsége nem akar újabb szakmát szerezni, és a többség nem költözne el a településéről azért, hogy munkát találjon. A megtalált munkanélküliek túlnyomórészt 40 év feletti. Habár a konkrét kérdésre válaszolva a többségük azt mondta, hogy keres munkát és törekszik az állandó munkahely kialakítására, a beszélgetések során kiderült, hogy sokan azért nem is keresnek munkát, mert egyáltalán nem látnak arra esélyt, hogy találjanak. Továbbá a megtalált munkanélküliek közül 10 alanyunk vállalt közmunkát, de a többi megkérdezett munkanélküli közül többen végeztek ilyen jellegű tevékenységet, amivel az önkormányzat átmenetileg ugyan foglalkoztatja őket, de amíg ezek az emberek közmunkában dolgoznak, addig nincsenek jelen a munkaerőpiacon.

A Családsegítő Szolgálatok és a Munkaügyi Központ gyakran közvetít ki a Polgármesteri hivataloknak közmunkára munkanélkülieket. A közmunkások béreinek finanszírozását nem az önkormányzatok vállalják, hanem központi forrásokból biztosítják. Ebből következik, hogy a közmunkások az önkormányzatok számára ingyen munkaerőt jelentenek.

A közmunkások alkalmazásához az önkormányzatoknak pályázatokat kell benyújtania, tehát az önkormányzatoknak a pályázat írás idején meg kell becsülni a településen élő, a valóságban is munkaképes, aktív korú munkanélküliek számát, hogy csak annyit pályázzanak, amihez a humán erőforrást „elő tudják teremteni”. „A pályázóknak valamennyi, az önkormányzat feladatkörében ellátható tevékenységre megítélhető támogatás a közmunkaprogram keretében [...]”. (Szociális és Munkaügyi Minisztérium 2006) Ebből következik, hogy az önkormányzaton belül nemcsak az eseti jellegű felújítási munkákat, hanem a folyamatos karbantartási, esetleg irodai munkákat is közmunkásokkal töltik fel. Így az olyan rossz anyagi helyzetben lévő önkormányzatok – mint ahol mi is végeztük a kutatásunkat – nemcsak a felújítási munkákat, hanem az önkormányzati működtetésű intézmények egyes munkaköreit is közmunkásokkal töltik fel. Így egy kóros szimbiózis jön létre a munkaképes munkanélküliek és a szegény önkormányzatok között.

Az önkormányzatoknak évről évre kell pályázni a közmunkaprogramban, ezért a közmunkásokat semmiféleképpen sem tudja pár hónapnál hosszabb időn keresztül folyamatosan foglalkoztatni, ezzel létbizonytalanságban tartva őket. A dolgozni akaró munkanélkülieket így időről időre kiemeli a munkaerőpiacról, megnehezítve azok dolgát az elhelyezkedésben.

Az önkormányzatoknak is szükségük van a munkaképes munkanélküliekre, nem érdekük, hogy minden munkaképes és dolgozni akaró munkanélküli állandó munkaviszonyt létesítsen, mert akkor nem képesek részt venni a közmunka programokban, és jelentősen több teher szakad rájuk, mert azokat a munkaköröket – amiket közmunkásokkal töltöttek fel, és az állam finanszírozza a bérezésüket – újból önkormányzati forrásokból kell finanszírozni. A közmunka program megalkotói az ilyen településen nem csökkentik a munkanélküliséget, hanem elősegítik az újratermelődését.

A TEREPMUNKA SORÁN FELMERÜLT ÚJABB KUTATÁSI PROBLÉMA

A dolgozat elején abból a feltevésből indultunk ki, hogy a munkanélküliséget településszerkezeti, demográfiai, képzettségbeli, munkaattitűdbeli problémaként fogjuk megközelíteni. A kutatás végére viszont új aktorok váltak meghatározóvá és figyelemreméltóvá számunkra, ezek pedig a kistelepülések önkormányzatai és a közmunkások alkalmazására létrehozott pályáztatási rendszer és e kettő egymásra gyakorolt hatása. Világos számunkra, hogy ameddig a közmunkások olcsó munkaerőt jelentenek, addig nem várhatjuk el a forráshiányos önkormányzatoktól a munkanélküliek számának csökkentésének szándékát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BÁNFALVY CSABA: A munkanéküliségről. Wesley János Lelkészképző Főiskola. Budapest 2002.
- CASTEL: 1993: A nélkülözéstől a kirekesztettségig – a „kiilleszkedés” pokoljárása. Esély 3. sz 1993.
- EARL BABBIE: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, Balassi Kiadó 2003.
- ERDEI FERENC: Magyar falu. Akadémiai Kiadó, Budapest 1974.
- FERDINAND TÖNNIES: Közösség és társadalom. Gondolat Kiadó, Budapest 1983.
- FREY MÁRIA: Nők a munkaerőpiacon. In: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a572.pdf>. 1999.
- GEORG SIMMEL: Válogatott társadalomelméleti tanulmányok. Gondolat Kiadó, Budapest 1973.
- KÁDÁR ZOLTÁN – RÁCZ ATTILA: Az inaktív népesség motivációi és a munkaerőpiactól való távolmaradás okai. (Kézirat) 2007.
Közgazdasági Szemle, XLIV. évf., 1997. december.
- Központi Statisztikai Hivatal 2001: A nem foglalkoztatott 15 éves és idősebb népesség a munkakeresés ténye, a legmagasabb befejezett iskolai végzettség és korcsoport szerint. In: http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/09/tables/load2_8_1.html 2001.
- MILLER S. M. – ROBY P.: A papírkórság csapdája. In: Az iskola szociológiai problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974.
- NÉMEDI DÉNES: Klasszikus szociológia. Napvilág Kiadó 2005.
- PÁSZKA IMRE: Narratív történetformák. A megértő szociológia nézőpontjából. Belvedere Meridionale Szeged, 2007.
- PIERRE BOURDIEU: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum Kiadó, Budapest 1998.
- Szociális és Munkaügyi Minisztérium 2006: A Szociális és Munkaügyi Minisztérium közmunka pályázatát hirdeti a munkaképes korú, rendszeres szociális segélyre jogosultak foglalkoztatásának 2007. évi támogatására. In: www.szmm.gov.hu. Budapest, 2006. december.